

عوامل تضعیف‌کننده خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

محدثه معینی‌فرا، مریم معینی‌فرا^۲

چکیده

دستورات اسلام درباره شکل خانواده و توجه به حقوق و تکالیف اعضای خانواده نشان از اهمیت آن دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل تضعیف‌کننده خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به روش کیفی داده بنیاد انجام شد. از این رو، با بررسی بیانات ایشان به صورت تمام شماری در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸ الگوی عوامل تضعیف‌کننده خانواده از دیدگاه ایشان تدوین شد. با بررسی انجام شده در کدگذاری باز، ۲۳۸ مفهوم در قالب ۲۶ مقوله شناسایی شد. نتایج نشان داد که چهار عامل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و فردی علل اصلی تضعیف خانواده است. همچنین عدم شناخت زنان از معارف اسلامی و عدم تمکن زنان در خودسازی خود، به عنوان مقوله مداخله‌گر شناخته شد و نقص و فقدان قوانین و ضمانت اجرای مناسب آن در حوزه حقوق خانواده، عدم اجرای احکام اسلامی، فضای فرهنگی جامعه درباره مسائل زنان، امنیت اخلاقی و فکری جامعه و عدم تبیین نظر اسلام درباره حقوق خانواده مقوله زمینه این پژوهش شناسایی گردید.

واژگان کلیدی: اسلام، تضعیف خانواده، مقام معظم رهبر، نظریه داده بنیاد.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۱۰ تاریخ بازنگری: ۱۳۹۹/۰۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۲۴
۱. استادیار فقه و مبانی حقوق اسلامی، عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: moeinfar@isr.ikiu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: mary.moeinfar@ut.ac.ir

The Weakening Factors of Family from the Supreme Leader's Viewpoint

Mohadeseh Moeinifar¹, Maryam Moeinifar²

The Islamic commands about the formation of family and paying attention to family members' rights and duties demonstrate its importance. The present study based on grounded theory was conducted with the aim of investigating the weakening factors of family from the Supreme Leader's viewpoint; thus, the pattern of the weakening factors of family was formulated by examining his whole statements from 1989 to 2020. With the open coding, 238 concepts in the form of 26 categories were identified. According to the results, four economic, cultural, social, and individual factors are the main weakening factors of family. Moreover, the lack of knowledge of women about Islamic teachings and inability of women in self-improvement was identified as an intervening category; and the lack of rules and guarantees of its proper implementation in the field of family's rights, the non-implementation of Islamic commands, the cultural situation of society about women's issues, the moral and intellectual security of society, and the lack of explanation of Islam's view about family's rights was identified as the contextual category of this study.

Keywords: Islam, weakening family, the Supreme Leader, grounded theory.

Paper Type: Research

Data Received: 2019 / 12 / 01   **Data Revised:** 2020 / 04 / 28

Data Accepted: 2020 / 05 / 13

1. Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Faculty Member of Imam Khomeini International University, Faculty of Islamic Sciences and Research, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

Email: moeinifar@isr.ikiu.ac.ir

2. M.A. in Demographics, University of Tehran, Faculty of Social Sciences, Tehran, Iran.

Email: mary.moeinifar@ut.ac.ir

خانواده به‌عنوان نهادی بنیادین در جامعه همواره مورد توجه بوده است، اما این نهاد هم‌اکنون در معرض آسیب‌های جدی است. این آسیب‌ها با تهدید اساس خانواده، بنیان جامعه را نیز هدف گرفته‌اند. براین اساس، با توجه به بیانات ارزشمند رهبر انقلاب ^{مدظله‌العالی} به‌خوبی می‌توان دریافت که فروپاشی خانواده پیامدهای گسترده‌ای مانند اضمحلال جامعه را به دنبال دارد. پژوهش حاضر با روش کیفی و براساس روش داده‌بنیاد درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال است که عوامل تضعیف‌کننده خانواده را از دیدگاه مقام معظم رهبری ^{مدظله‌العالی} چیست؟ مقاله حاضر با بررسی بیانات رهبر انقلاب ^{مدظله‌العالی} در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸ عوامل تضعیف‌کننده خانواده را در مدل پارادایمی ارائه می‌دهد. سنخ‌شناسی دقیق مسائل اجتماعی، امکان تبیین درست موضوع و دستیابی به راهکارهای مؤثر را فراهم می‌کند. پژوهش حاضر به دنبال توصیف دقیق و تبیین علل تضعیف خانواده و ارائه راهکار از بیانات رهبر انقلاب ^{مدظله‌العالی} است که می‌تواند سیاست‌گذاران را در اجرایی کردن منویات ایشان یاری کند.

جامعه‌شناسان، عوامل مؤثر بر تضعیف خانواده را از دیدگاه‌های مختلف بررسی کرده‌اند. نظریه شبکه بر روابط زوجین و شبکه خویشاوندی تأکید دارد و بیان می‌دارد که هرچه روابط بین شبکه کمتر و سست‌تر باشد زوجین وظایف خود را بهتر انجام می‌دهند و در صورت قوی بودن شبکه باید دخالت دیگران را در زندگی خود قبول کنند که زمینه‌ساز اختلافات می‌شود (حسینی، رضاپور و عصمت ساعت‌لو، ۱۳۹۴). در نظریه مبادله اگر زن و شوهر هزینه‌های یک رابطه را بیشتر از منافع آن ارزیابی کنند با توجه به نابرابری در مبادله، امکان گسست روابط متقابل زوجین بیشتر می‌شود (صداقت و اسدیان، ۱۳۹۳). در نظریه همسان همسری تأکید بیشتر بر یکسانی ویژگی‌ها و خصوصیات میان همسران است. به گفته باورمن، انسان دانسته یا ندانسته در پی‌گزینش همسری است که صفاتی همگون با او داشته باشد. هرچه همسران در ویژگی‌های قومی، مذهبی، نژادی و سایر خصوصیات به یکدیگر شباهت بیشتری داشته باشند به‌طور قطع زندگی زناشویی پایدارتری دارند (ساروخانی، ۱۳۸۵). کارکردگرایان هم هرگونه اختلال در کارکردهای خانواده را زمینه‌ساز بی‌توجهی به یکدیگر، رفتار ناشایست، خشونت

و غیره می‌دانند (کفاشی و سرآبادانی، ۱۳۹۳). از نظر پارسونز برای آنکه خانواده نقش مؤثری داشته باشد باید تقسیم کار جنسی صورت گیرد و چنانچه کارکردهای زنان و مردان شبیه یکدیگر شود، رقابت میان زوجین موجب اختلال در خانواده می‌گردد. او همچنین از تداخل نقش‌ها صحبت می‌کند که باعث اغتشاش در فضای خانوادگی است. به عبارت دیگر، مردان با فعالیت و اشتغال نباید از نقش مهم خود در خانواده غافل شوند (صداقت و اسدیان، ۱۳۹۳).

۲. چارچوب نظری پژوهش

۱-۲. تعریف و اهمیت خانواده در نگاه مقام معظم رهبری مدظله العالی

ایشان درباره تعریف و اهمیت خانواده می‌فرماید:

جامعه هم از سلول‌هایی تشکیل شده که این سلول‌ها خانواده‌اند. هر خانواده‌ای یکی از سلول‌های پیکره اجتماع و بدنه اجتماع است. وقتی اینها سالم بودند، وقتی اینها رفتار درست داشتند، بدنه جامعه یعنی، آن پیکره جامعه سالم خواهد بود.

همچنین در جای دیگر می‌فرماید:

هدف ازدواج نیز عبارت است از: تشکیل خانواده. نفس این علقه زوجیت و تشکیل یک واحد جدید، مایه آرامش زن و مرد و مایه کمال و اتمام شخصیت آنهاست. بدون آن، هم زن و هم مرد ناقصند. همه مسائل دیگر فرع این است. اگر این کانون سالم و پایدار شد بر روی آینده و بر روی همین وضع فعلی جامعه تأثیر خواهد گذاشت. ازدواج در حقیقت دروازه ورود به تشکیل خانواده است و تشکیل خانواده اساس همه تربیت‌های اجتماعی و انسانی است. جامعه بی‌خانواده، جامعه آشفته‌ای است، جامعه نامطمئنی است؛ جامعه‌ای است که در آن موارث فرهنگی و فکری و عقاید نسل‌ها به یکدیگر آسان منتقل نمی‌شود. جامعه‌ای که در آن تربیت انسان به راحتی و روانی صورت نمی‌گیرد. اگر جامعه‌ای خانواده نداشته باشد یا خانواده در آن متزلزل باشد انسان در بهترین پرورشگاه‌ها پرورش پیدا نخواهد کرد. خانواده که نبود، نوجوان نیست، کودک نیست، انسان نیست، مرد و زن صالح نیست، اخلاق نیست، انتقال تجربیات مثبت و خوب و باارزش نسل گذشته به نسل بعد نیست. خانواده که نبود، مرکز تولید ایمان و دین‌باوری دیگر نیست. جوامعی که در آن خانواده سست و بی‌بنیاد است، یا خانواده اصلاً تشکیل نمی‌شود یا کم تشکیل می‌شود یا اگر تشکیل شد، متزلزل است و در معرض نابودی و فناست. در این جوامع

مشکلات روانی و عصبی بسیار بیشتر از آن جوامعی است که در آنها خانواده‌هایی

مستقر هستند و زن و مرد به یک نقطه و کانونی متصلند. (بیانات مقام معظم رهبری ^{مدظله‌العالی})

در خطبه‌های عقد، ۱۰/۲/۱۳۷۶، ۵/۱۸/۱۳۷۴، ۳/۳۰/۱۳۷۹، ۱۱/۱۲/۱۳۷۲، ۲۱/۱۲/۱۳۷۹

هرچند مطالعات اندکی درباره عوامل تضعیف خانواده با عناوین متفاوت و حتی غیرصریح صورت گرفته است، اما تاکنون پژوهشی درباره عوامل تضعیف‌کننده خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری ^{مدظله‌العالی} انجام نشده است. از این رو، ضرورت بررسی این موضوع براساس روش داده‌بنیاد بیش از پیش مبرهن است و مهمترین مقالات باتوجه به ارتباط و قرابت موضوعی بررسی شدند.

جدول ۱

بررسی پیشینه تحقیق

نویسندگان	اهداف یا سؤالات	روش	مهمترین یافته‌ها
نوری (۱۳۸۹)	شناسایی موانع ایجاد روابط سالم در خانواده	اسنادی	عواملی که بیشترین آسیب را به روابط مؤثر و قانونمند خانواده وارد می‌کند عبارتند از: عوامل فردی، فرهنگی، خانوادگی، اقتصادی و حقوقی.
اسحاقی (۱۳۹۱)	شناسایی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر درخواست طلاق زنان در شهر تهران	پیمایشی	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از نظر مؤلفه‌های نظم اجتماعی، سرمایه‌های زوجین و همسان همسری، بین دو گروه مورد مطالعه تفاوت معنادار آماری وجود دارد و این عوامل را می‌توان از جمله مؤلفه‌های مؤثر در گرایش زنان شهر تهران به طلاق دانست. در تحقیق حاضر نتایج رگرسیون لجستیک برای بررسی احتمال طلاق نشان می‌دهد که احتمال رخ‌ندادن طلاق برای کسی که نظم درون خانواده، سرمایه‌های زوجینی و نگرش منفی نسبت به طلاق و همسانی زوجینی دارد ۱۵۹٪ است و نیز بر عکس ۴۱٪ احتمال دارد فردی که این شرایط را دارد باز هم طلاق بگیرد.
حاجیان مقدم (۱۳۹۳)	ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده در حوزه خانواده برای شناسایی عوامل مقوم و فرساینده خانواده ایرانی	فرا تحلیلی	در این پژوهش مشخص شد که محققان ۱۰۴ عامل، به تفکیک ۶۲ عامل مقوم و ۴۲ عامل فرساینده خانواده ایرانی را شناسایی کرده‌اند که به ترتیب دارای ۱۹۱ و ۱۲۵ فراوانی در سه بعد فردی، خانوادگی و اجتماعی است. به این ترتیب مجموع عوامل، ۳۱۶ فراوانی دارد و محاسبه کلی نشان می‌دهد که رده‌های اول تا سوم به ترتیب اولویت به عوامل خانوادگی ۵۵٪ (۱۷۳ مورد)، سپس عوامل فردی ۴۰٪ (۱۳۷ مورد) و رده آخر به عوامل اجتماعی ۵٪ (۱۶ مورد) اختصاص دارد. در تحلیل نهایی، الگویی مشخص از عوامل تأثیرگذار در نهاد خانواده که حاصل متغیرهای مورد بررسی محققان است در ۱۱ محور موضوعی به دست آمد که به ترتیب اولویت عبارتند از: عوامل فرهنگی (شامل ایمان و عقاید و ارزش‌های اخلاقی)، تعاملات خانوادگی، سلامت جسمی و روحی، رشد فردی، شیوه اداره زندگی خانوادگی، امور اقتصادی و رفاه مادی، محیط فرهنگی-اجتماعی و سیاسی جامعه، اختلاف سنی زوجین، مدت زناشویی، خدمات عمومی، حمل و نقل عمومی و ملاحظات بهداشتی جامعه.

مدل نهایی خانواده اسلامی استخراج شده از بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی را می توان به طور کلی به سه بخش دیدگاه های نظری درباره خانواده، راهکارهای عملی تحکیم خانواده و عوامل تزلزل خانواده تقسیم کرد.	تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی	ارائه الگوی مطلوب خانواده تراز اسلامی	تقوی پور و صلواتیان (۱۳۹۴)
الگوی جامع در سه محور راهکارهای عملی تحکیم خانواده، دیدگاه های نظری اسلام درباره خانواده و عوامل تزلزل خانواده بیان شد. هر یک از این محورها زیرمجموعه هایی دارد. در محور نخست، دیدگاه اسلام درباره تشکیل خانواده، ویژگی های مطلوب محیط خانواده، رابطه میان خانواده و جامعه و دیدگاه اسلام درباره زوجین مطرح شده است. در محور دوم نیز مقولات اقتصاد خانواده، تشکیل خانواده و وظایف اعضای خانواده جای گرفته اند. در نهایت، عوامل تزلزل خانواده پس از تشکیل آن، موانع تشکیل خانواده و وظایف دیگران در صورت اختلاف زوجین مقولاتی است که ذیل محور عوامل تزلزل خانواده قرار گرفته اند.	تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی	ارائه الگوی جامع خانواده تراز در اندیشه اسلامی	تقوی پور، اسماعیلی و صلواتیان (۱۳۹۶)
هرچه جوانان به راحتی و بدون هیچ محدودیتی با یکدیگر رابطه داشته باشند به همان اندازه خانواده با تضعیف بنیان خود مواجه می شود. هرچه کم توجهی جوانان به امور دینی بیشتر می شود به همان اندازه خانواده با تضعیف بنیان خود مواجه می شود. هرچه جوانان به پوشش و فرهنگ غربی گرایش داشته باشند به همان اندازه خانواده با تضعیف بنیان خود مواجه می شود.	پیمایشی	شناسایی عوامل فرهنگی و دینی مؤثر بر تضعیف بنیان های خانواده شهر تهران	ریاحی دهکردی (۱۳۹۷)

پژوهش های فوق تلاش کرده اند به روش های مختلف به عوامل تضعیف یا تحکیم خانواده و نقش آنها اشاره کنند. برخی از این پژوهش ها به توصیف این عوامل اکتفا کرده یا در نهایت، الگویی مطلوب از خانواده در دیدگاه اسلامی پیشنهاد می کنند. پژوهش حاضر با واکاوی دقیق بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی سعی کرده است عوامل تضعیف خانواده را از دیدگاه ایشان معرفی کند. روش تحقیق مورد استفاده در پژوهش حاضر در نهایت توانسته است مدل پارادایمی از علت ها، زمینه ها، مداخله گرها، راهکارها و پیامدهای آن نسبت به پدیده تضعیف خانواده از دیدگاه رهبر معظم انقلاب مدظله العالی ارائه کند.

۳. روش پژوهش

۳-۱. شیوه اجرای پژوهش

روش داده بنیاد که برای نخستین بار توسط گلیزر و استراوس در ۱۹۶۷ مطرح شد برخلاف رهیافت قیاسی، کار خود را با مشاهده شروع می کند و سپس الگوها، مضامین یا مقوله های عام را پیش می نهد. در نتیجه، این رهیافت امکان کشف پدیده های غیرمنتظره را فراهم

می‌کند. (بی، ۱۳۸۷، ۲، ۵۸۷/۲) پژوهش حاضر براساس روش داده‌بنیاد با بررسی بیانات رهبر انقلاب به تدوین الگویی پیرامون عوامل تضعیف خانواده از دیدگاه ایشان پرداخته است. در این روش، داده‌ها با مصاحبه، مشاهده و سایر منابع مانند اسناد دولتی، روزنامه‌ها، نوارها، ویدئوها، نامه‌ها و کتاب‌ها جمع‌آوری می‌شود (کوربین و استراتوس،^۱ ۱۹۹۰). روش جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر، کتابخانه‌ای بود. تفسیر متن سخنرانی‌ها براساس روش تحلیل تفسیری استرواس و کوربین صورت گرفت و بر همین مبنا کدگذاری نیز در سه سطح باز، محوری و گزینشی انجام شد (ر.ک، جونز والونی،^۲ ۲۰۱۱). در کدگذاری باز، مفاهیم طی بررسی خط به خط متن سخنرانی‌ها، شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آنها مشخص گردید (کوربین و استراتوس، ۱۳۹۶). در این مرحله تعداد ۲۳۸ مفهوم و ۲۶ مقوله شناسایی شدند.

جدول ۲

نمونه‌ای از کدگذاری باز

کدها	بخشی از متن بیانات رهبر معظم انقلاب مدظله‌العالی در خطبه عقد ۱۳۸۰/۱۲/۹
آزادی جنسی، رواج بی‌عفتی، بی‌بندوباری جنسی، طلاق عاطفی، عدم علاقه به یکدیگر، تضعیف خانواده	در دنیای غرب و به‌ویژه در آمریکا و بعضی از کشورهای اروپای شمالی معروف است که بنیان خانواده خیلی متزلزل است، چرا؟ علت این است که در آنجا آزادی جنسی و بی‌بندوباری جنسی بیشتر است. وقتی بی‌عفتی رایج شد یعنی، مرد و زن این نیاز غریزی را در جایی دیگر غیر از کانون خانواده، تأمین می‌کنند. کانون خانواده در واقع چیزی بی‌معناست؛ یک چیز تحمیلی و تشریفاتی است. بنابراین، از نظر عاطفی از هم جدا می‌شوند. حالا ظاهر آجدایی بینشان نیست، اما به هم علاقه و دلبستگی ندارند.

پس از کدگذاری اولیه متن بیانات، مفاهیم در قالب مقوله‌هایی طبقه‌بندی شدند. برای مثال مفاهیم ازدواج سفید، طلاق عاطفی، طلاق رسمی، خانواده‌های تک‌والدی، زندگی مجردی (تک‌زیستی) و غیره به‌طور مشترک مقوله تضعیف خانواده را شکل داده و سپس در مرحله کدگذاری محوری، این مقوله در مرکز قرار گرفته و شبکه‌ای از روابط حول آن شکل گرفت (ر.ک، بوهم،^۳ ۲۰۰۴) و با کدگذاری گزینشی، مقوله‌ها یکپارچه شده و به مدل پارادایمی تبدیل شدند. هدف از این کدگذاری، اصلاح و تکمیل مقوله‌ها در یک نظریه است (ر.ک، لارنس و تار،^۴ ۲۰۱۳). در نهایت، پایایی با کدگذاری توسط دو کدگذار در فواصل زمانی

1. Corbin, J., & Strauss, A.

2. Jones, M., & Alony, I.

3. Bohm, A.

4. Lawrence, J., & Tar, U.

مختلف حاصل شد تا صحت کدگذاری تأیید شود.

۳-۲. جامعه و نمونه آماری

در پژوهش حاضر داده‌ها با بررسی کلیه بیانات مقام معظم رهبری ^{مدظله‌العالی} به صورت تمام شماری در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸ به دست آمد. متن بیانات ایشان از پایگاه اطلاع‌رسانی رهبری دریافت شد.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. کدگذاری محوری و شکل‌گیری مقوله‌ها

۴-۱-۱. مقوله محوری

جدول ۳

مقوله پدیده اصلی تضعیف خانواده در بیانات رهبر معظم انقلاب ^(مدظله‌العالی)

مقوله محوری	مفاهیم
تضعیف خانواده	ازدواج سفید، طلاق عاطفی، طلاق رسمی، خانواده‌های تک‌والدی، ترک همسر، گم‌شدن ارتباط نسبی و خانوادگی، زندگی مجردی (تک‌زیستی)، فرزندان بی‌سرپرست و غیره

باتوجه به موضوع مقاله و اهمیت آن، تضعیف خانواده به‌عنوان مقوله محوری انتخاب شد تا شبکه‌ای از روابط حول آن شکل گیرد. مصادیق تضعیف خانواده براساس بیانات رهبر انقلاب در جدول ۳ آمده است. برای نمونه ایشان می‌فرماید:

امروز در دنیای غرب، خانواده بنیان بسیار سستی دارد. خانواده‌ها به‌ویژه زنان از جدایی رنج می‌برند. اگر خانواده‌ای خدای ناکرده متلاشی شود هم مرد و هم زن، سرگردان و آواره و ناراحت می‌شوند و رنج می‌بینند، اما در این میان، زن بیشتر رنج می‌بیند. امروز در دنیای غرب زنان دچار این رنجند؛ زیرا خانواده‌ها به‌آسانی به هم می‌خورند، متلاشی می‌شوند و از بین می‌روند. گاهی خود زنان اقدام به فروپاشی کانون خانواده می‌کنند، اما خود آنها هم چوبش را بیشتر می‌خورند. (بیانات مقام معظم

رهبری ^{مدظله‌العالی} در جمع زنان شهر ارومیه، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸)

۴-۱-۲. شرایط علی تضعیف خانواده

شرایط علی تضعیف خانواده از منظر رهبر انقلاب ^{مدظله‌العالی} با عنوان چهار مقوله عوامل فردی و

شخصی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی طبقه‌بندی شدند. با توجه به کدگذاری‌های بیانات ایشان، بیشترین تعداد مفهوم شناسایی شده (۹۴ مفهوم) مربوط به عوامل فردی است. در نتیجه می‌توان ادعا کرد از منظر رهبر معظم انقلاب^{مدظله‌العالی} مهمترین عامل تضعیف خانواده، عوامل فردی و شخصی است. ایشان بارها به زوجین جوان توصیه می‌کند که با هم بسازید. این جمله نیز به خوبی مؤید اثر بیشتر عوامل فردی بر تضعیف خانواده از منظر ایشان است.

جدول ۴

شرایط علی تضعیف خانواده در بیانات رهبر معظم انقلاب^{مدظله‌العالی}

مقوله	تعداد مفاهیم	مفاهیم
عوامل اقتصادی	۲	بیکاری مردان، اشتغال بیش از اندازه مردان
عوامل اجتماعی	۶۸	تجمل‌گرایی، نگاه حداقلی مرد به زن، جابه‌جایی نقش‌ها، مردسالاری، زن‌سالاری، زیاده‌خواهی مردان، زن‌آزاری، عقد جاهلی، آزادی جنسی، افزایش سن ازدواج، نادیده‌گیری ازدواج آسان، تضعیف نقش مادری، ازدواج اجباری، احساس مالکیت مرد به زن و غیره
عوامل فرهنگی	۱۰	دخالت بزرگ‌ترها در جزئیات امور زندگی جوانان، تقلید از فرهنگ غربی، محفل خانوادگی مصنوعی، چشم‌وهم‌چشمی و غیره
عوامل شخصی و فردی	۹۴	عدم محبت، خیانت، بی‌وفایی، بی‌صفایی، عدم انس یا یکدیگر، بی‌اعتمادی، بداخلاقی، بدرفتاری، تجاوز به حقوق یکدیگر، عدم نفوذ معنوی، عدم پیوند قلبی زن و شوهر، بی‌مسئولیتی، فقدان صمیمیت، عدم امانت‌داری، توقعات بالا، عدم همکاری، دورویی، عدم صداقت و راستی، تحقیر و تذلیل، زیاده‌طلبی، ایرادگیری، عدم اظهار محبت، عدم صداقت در اظهار محبت، بی‌اعتنایی به احساسات یکدیگر، نامهربانی، کینه‌ورزی، تحریک حسادت‌ها و غیرت یکدیگر، بدبینی، ظلم به یکدیگر، تبعیض، ناسازگاری و غیره

۳-۱-۴. مقوله زمینه

پس از شناسایی این چهار عامل به عنوان شرایط علی باید دانست که شرایط علی به طور معمول در مجموعه خاصی از شرایط، معتبر هستند. برای شکل‌گیری یک تئوری مرتبط با عمل، شرایط، امکان عمل یا تعامل را تقویت یا محدود می‌کنند. (رک. بوهم، ۲۰۰۴) به عبارت دیگر شرایط، کارهای مرسوم و موقعیت‌هایی است که در این زمینه‌ها شکل می‌گیرد یا نمی‌گیرد و زمینه‌ها، عرصه‌ها و مرزهایی است که کنش یا فرایندها در آنها رخ می‌دهد (سالدنا، ۱۳۹۵). بر همین اساس نقص، فقدان قوانین و ضمانت اجرای مناسب در حوزه حقوق زنان و خانواده، عدم اجرای احکام اسلامی، فضای فرهنگی جامعه پیرامون مسائل زنان، امنیت اخلاقی

و فکری جامعه و عدم تبیین نظر اسلام درباره حقوق خانواده به عنوان شرایط زمینه‌ای شناخته شدند. در همین زمینه مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} می‌فرماید: « در بنا و تشکیل خانواده و در حفظ خانواده باید این احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده باقی بماند. اگر روش‌های اسلامی رواج پیدا کند خانواده‌ها مستحکم خواهند شد» (خطبه‌های عقد، ۱۳۷۹/۱۲/۲۳، ۱۳۷۸/۱/۱۵).

جدول ۵

مقوله زمینه پژوهش

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
نقص قوانین در احقاق حقوق زنان اصلاح قوانین، ایجاد قوانین لازم تعیین مجازات سخت برای تعدی از قانون	تصویب و اصلاح قانون	نقص، فقدان قوانین و ضمانت اجرای مناسب آن در حوزه حقوق زنان و خانواده
لزوم استیفای حقوق شرعی و قانونی زنان عدم دفاع اخلاقی و قانونی از زنان در داخل خانواده عدم دفاع قانونی، عدم حمایت قانونی و اخلاقی از زنان	اجرای قوانین و ضمانت آن	

رهبرانقلاب در تبیین ضرورت قوانین و اصلاح آن در حوزه خانواده و زنان می‌فرماید:

هدف اسلام در دفاع از حقوق زنان همان‌طور که گفته شد این است که زن تحت ستم نباشد و مرد خود را حاکم بر زن نداند. در خانواده، حدود و حقوقی هست. مرد حقوقی دارد، زن هم حقوقی دارد و این حقوق به شدت عادلانه و متوازن ترتیب داده شده است. آنچه به نام اسلام است و غلط است آنها را نمی‌گوییم و از آنها دفاع نمی‌کنیم. آنچه متعلق به اسلام است، بینات اسلام و مسلمات اسلام است. اینها چیزهایی است که میان حقوق زن و مرد در داخل خانواده توازن قائل است. (بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۶/۷/۳۰)

در جای دیگر می‌فرماید:

ما در محیط خانواده کمبودهای زیادی داریم. احتیاج دارد به پشتوانه قانونی، به تضمین قانونی، به تضمین اجرایی و این باید تحقق پیدا کند. این مسئله از جمله عرصه‌ها و میدان‌هایی است که در داخل کشور در این زمینه کم کار شده و باید کار شود. (بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} در دیدار جمعی از بانوان نخبه، ۱۳۹۰/۳/۱)

ایشان در تبیین فضای فرهنگی جامعه پیرامون مسائل زنان، امنیت اخلاقی و فکری

می‌فرماید:

زنان می‌توانند تحصیلات عالی‌ه کنند. بعضی‌ها خیال می‌کنند که دختران نباید

تحصیل کنند. این اشتباه و خطاست. دختران باید در رشته‌هایی که برای آنها مفید است و به آن علاقه و شوق دارند، تحصیل کنند. جامعه به تحصیلات دختران هم نیازمند است، همچنان که به تحصیلات پسران نیازمند است. البته محیط تحصیل باید سالم باشد؛ هم برای پسر و هم برای دختر. دانشگاه باید برای فرزندان مرد امنیت داشته باشد؛ چه دختر و چه پسر. کوچه و خیابان باید از لحاظ ناموسی و اخلاقی امنیت داشته باشد؛ چه برای دختران و چه برای پسران فرق نمی‌کند. در صورتی که این امنیت حاصل شود آن وقت در محیط امن، در کوچه و بازار امن، در دانشگاه امن، در دبیرستان امن که امنیت اخلاقی و فکری تأمین شده است و مسئولان و پدران و مادران باید آن را تأمین کنند. دختر مسلمان، پسر مسلمان، مرد مسلمان، زن مسلمان می‌توانند فعالیت خودشان را بکنند. (بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله} العالی در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)

۴-۱-۴. شرایط مداخله‌گر

عدم شناخت زنان از معارف اسلامی و عدم تمکن زنان در خودسازی خود نیز ذیل عنوان شرایط مداخله‌گر معرفی شد:

حرکت در جهت احقاق حقوق زنان در جوامع اسلامی و در جامعه ما حتماً باید انجام گیرد منتها بر مبنای اسلامی و با هدف اسلامی. یک عده نگویند که این چه نهضتی است، این چه حرکتی است. مگر زن در جامعه ما چه کم دارد. متأسفانه ممکن است بعضی این‌گونه فکر کنند. این ظاهربینی است. زن در همه جوامع از جمله در جامعه ما گرفتار ستم و دچار کمبودهایی است که بر او تحمیل می‌شود، اما این کمبود، کمبود آزادی به معنای بی‌بندوباری نیست. این کمبود، کمبود میدان‌ها و فرصت‌ها برای علم و معرفت و تربیت و اخلاق و پیشرفت و شکوفایی استعدادهاست. این را باید تأمین و جست‌وجو کرد. این همان چیزی است که اسلام بر روی آن تکیه کرده است. (بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله} العالی در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۶/۷/۳۰)

ایشان همواره زنان را به شناختن حقوق انسانی و الهی تشویق می‌کند و معتقد است که باید تفکر رشد اخلاقی و معنوی زنان، میان جامعه زنان گسترش یابد. باتوجه به اینکه زن بر اساس بیانات مقام معظم رهبری^{مدظله} العالی، محور کانون گرم خانواده است، عدم تمکن خودسازی و عدم شناخت زنان از معارف پیامدهایی چون تربیت نادرست اعضای جامعه و به تبع آن، مشکلات اخلاقی و معنوی در سطح اجتماع را دربردارد. نکته قابل تأمل آن است

که برخی تحلیل‌گران با تحلیل غلط از رواج طلاق و مرتبط دانستن آن با آگاهی زنان از حقوق خود بر این معضل مهر تأیید نیز می‌زنند. (ریاحی، ۱۳۹۷) این در حالی است که از منظر رهبر انقلاب مدظله العالی، آگاهی زنان از حقوقشان مانع ظلم به آنها می‌شود که در نهایت، استحکام خانواده، اصلاح جامعه، معنایافتن انسانیت و گسترش معنویت در جامعه را به همراه دارد.

جدول ۶

مقوله مداخله‌گر پژوهش

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
عدم تمکن خودسازی زنان	عوامل بیرونی	بینش غلط درباره زنان کمبود میدان‌ها برای پیشرفت و شکوفایی، علم و معرفت زنان
	عوامل درونی	عدم رواج تفکر رشد اخلاقی و معنوی زنان میان جامعه زنان

۴-۱-۵. مقوله راهبردها

راهبردهای مورد نظر رهبر معظم مدظله العالی برای خروج از بحران تضعیف خانواده، تشکیل زندگی خانوادگی، تداوم زندگی و سبک زندگی اسلامی است. اگرچه راهبردهای دیگری نیز مانند انحلال و ترک زندگی زناشویی برای آن متصور است، اما از دیدگاه ایشان این دو راهبرد، راهبردهای خروج از این وضعیت نیستند. ایشان به زوجین تأکید می‌کند:

اگر دیدید که همسرتان یک نقطه عیبی دارد - هیچ انسانی بی‌عیب نیست - و مجبورید او را تحمل کنید، تحمل کنید که او هم همزمان دارد یک عیبی را از شما تحمل می‌کند. آدم عیب خودش را که نمی‌فهمد، عیب دیگری را می‌فهمد، پس بنا بگذارید بر تحمل. اگر چنانچه قابل اصلاح است، اصلاحش کنید. اگر دیدید کاری نمی‌شود کرد با او بسازید. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در خطبه عقد، ۱۳۷۸/۴/۹)

این تأکید نشانه اهمیت تداوم زندگی در نگاه ایشان است. اهمیت تشکیل خانواده نیز از منظر ایشان در این جملات به خوبی روشن می‌شود:

مسئله ازدواج و تشکیل خانواده در شرع مقدس امر بسیار مهمی است و فواید بسیاری هم دارد، اما مهمترین فایده و هدف ازدواج عبارت است از: تشکیل خانواده. نفس این علقه زوجیت و تشکیل یک واحد جدید، مایه آرامش زن و مرد و مایه کمال و اتمام شخصیت آنهاست. بدون آن، هم زن و هم مرد ناقصند. همه مسائل دیگر

فرع این کانون سالم و پایدار شد برروی آینده و برروی همین وضع فعلی جامعه تأثیر خواهد گذاشت. ازدواج در حقیقت دروازه ورود به تشکیل خانواده است و تشکیل خانواده، اساس همه تربیت‌های اجتماعی و انسانی است. اصل در ازدواج عبارت است از: پیوند زناشویی دختر و پسر و تشکیل خانواده. همین قدرکه دختر و پسر همدیگر را ببینند و عقد شرعی جاری بشود و اینها با هم زن و شوهر بشوند، یک کانون خانواده به وجود آمده و یک خانواده جدیدی تشکیل شده است. شارع مقدس، خانواده مسلمان و سالم را دوست دارد. وقتی خانواده تشکیل شد، برکات زیادی در آن هست، نیازهای زن و شوهر تأمین می‌شود، نسل بشری ادامه پیدا می‌کند، اما اصل قضیه، فرزند، زیبایی و ثروت نیست. اصل قضیه این است که دو نفر با هم زندگی مشترکی را تشکیل می‌دهند و این محیط باید یک محیط سالمی باشد. نفس ایجاد کانون خانوادگی و یک کانون جدید از همه چیز مهمتر است. اساس خلقت بشر چه زن و چه مرد، این طوری است که باید یک زن و مرد مجتمعاً یک واحدی را تشکیل بدهند، تا زندگی راحت، بی‌دغدغه و آماده برای جوابگویی به نیازهای بشر پیش برود. اگر این نشد، یک پایه مهم از زندگی لنگ است. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در خطبه‌های عقد، ۱۰/۲/۱۳۷۶، ۵/۱۸/۱۳۷۴، ۹/۲۳/۱۳۷۳، ۱۶/۵/۱۳۷۹)

ایشان در اهمیت سبک زندگی اسلامی می‌فرماید:

یکی از ابعاد پیشرفت با مفهوم اسلامی عبارت است از: سبک زندگی کردن، رفتار اجتماعی، شیوه زیستن - اینها عبارت اخرای یکدیگر است - این یک بعد مهم است. این موضوع را می‌خواهیم امروز یک قدری بحث کنیم. ما اگر از منظر معنویت نگاه کنیم - که هدف انسان، رستگاری و فلاح و نجات است باید به سبک زندگی اهمیت دهیم. اگر به معنویت و رستگاری معنوی اعتقادی هم نداشته باشیم برای زندگی راحت، زندگی برخوردار از امنیت روانی و اخلاقی، بازپرداختن به سبک زندگی مهم است. بنابراین، مسئله، مسئله اساسی و مهمی است.

چرا در برخی از بخش‌های کشورمان طلاق زیاد است. ببینید چقدر این مسائل متنوع و فراگیر همه بخش‌های زندگی، داخل در این مقوله سبک زندگی است. (بیانات مقام معظم

رهبری مدظله‌العالی در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۲۳/۷/۱۳۹۱)

ایشان بارها تأکید کرده است:

ما در سبک زندگی مشکلاتی داریم؛ یکی از مشکلات ما، مصرف‌گرایی است، یکی از مشکلات ما، اسراف و زیاده‌روی و زیاده‌خرج کردن است، یکی از مشکلات ما

رفاه طلبی افراطی است، یکی از مشکلات ما اشرافی‌گری است. اشرافی‌گری متأسفانه از طبقات بالا سرریز می‌شود به طبقات پایین، آدم متوسط - [یعنی] از قشرهای متوسط - هم وقتی می‌خواهد میهمانی بگیرد، وقتی می‌خواهد عروسی بگیرد، مثل اشراف عروسی می‌گیرد. این عیب است، این خطاست، این ضربه به کشور می‌زند. زیاد مصرف کردن، زیادی خواستن، زیادی خوردن، زیادی خرج کردن، جزء عیوب مهم ماست در سبک زندگی مان. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱/۱/۱۳۹۷)

برهمن اساس، پیروی از احکام و دستورات اسلامی در تشکیل خانواده و زندگی کردن می‌تواند سعادت انسان‌ها در نسل‌های مختلف و در نگاهی کلی، جامعه را تضمین کند.

۴-۱-۶. مقوله پیامدها

راهبرد تشکیل خانواده و تداوم زندگی باعث شکل‌گیری و حفظ خانواده، تربیت انسان، تأمین نیازهای بشری، حفظ هویت فرهنگی، اصلاح جامعه، تکامل معنوی، نفسانی و فکری فرد و اعضای جامعه و غیره می‌شود که در فرمایش ایشان آمده است:

تشکیل خانواده اگر به شکل سالمی صورت بگیرد و اخلاق حاکم بر زوجین، صحیح و منطقی و منطبق با اصول شرع با آنچه خداوند معین فرموده باشد، این پایه اصلاح جامعه است و پایه سعادت همه افراد جامعه است. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در خطبه عقد، ۸/۳/۱۳۸۱)

از منظر ایشان انتقال فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و یک فرهنگ در جامعه و انتقالش به نسل‌های بعد به برکت خانواده انجام می‌شود.

خانواده که نبود، همه چیز متلاشی می‌شود. اینکه می‌بینید غربی‌ها در داخل کشورهای شرقی و اسلامی و آسیایی این همه سعی می‌کنند شهوت‌رانی و فساد را رواج دهند، برای چیست. یکی از علل آن، همین است که می‌خواهند با این کار خانواده‌ها را متلاشی کنند تا فرهنگ این جوامع تضعیف شود تا بتوانند سوار اینها شوند. چون تا فرهنگ یک ملت تضعیف نشود کسی نمی‌تواند او را مهار کند، به دهان او دهنه بزند و سوار دوش او بشود. آن چیزی که ملت‌ها را بی‌دفاع کرده است و در دست اجانب اسیر می‌کند، از دست دادن هویت فرهنگی است. این کار هم با برهم خوردن بنیان خانواده‌ها در جامعه آسان می‌شود. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در خطبه عقد، ۱/۲۶/۱۳۷۷)

تشکیل خانواده اساس همه تربیت‌های اجتماعی و انسانی است. رهبر انقلاب مدظله العالی معتقد است که تزلزل خانواده در غرب که طی سالها رخ داده است زمینه‌ساز انهدام جامعه و در نهایت از بین رفتن ثروت‌های مادی، فکری و علمی جامعه می‌شود. آسودگی و امنیت در زندگی نیز نتیجه اتخاذ راهبرد سبک زندگی اسلامی است. ایشان می‌فرماید:

چه کنیم که حق همسر - حق زن، حق شوهر - حق فرزندان رعایت شود. چه کنیم که طلاق و فروپاشی خانواده، آنچنان که در غرب رایج است در بین ما رواج پیدا نکند. چه کنیم که زن در جامعه ما هم کرامتش حفظ شود و عزت خانوادگی‌اش محفوظ بماند، هم بتواند وظایف اجتماعی‌اش را انجام دهد، هم حقوق اجتماعی و خانوادگی‌اش محفوظ بماند. چه کنیم که زن مجبور نباشد بین این چندتا، یکی‌اش را انتخاب کند؟ اینها جزء مسائل اساسی ماست؛ زیرا در بعضی از شهرهای بزرگ، خانه‌های مجردی وجود دارد. این بیماری غربی چگونه در جامعه ما نفوذ کرده است. تجمل‌گرایی چیست؟ بد است؟ خوب است؟ چقدرش بد است؟ چقدرش خوب است؟ چه کار کنیم که از حد خوب فراتر نرود، به حد بد نرسد؟ اینها بخش‌های گوناگونی از مسائل سبک زندگی است و دهها مسئله از این قبیل وجود دارد که بعضی از اینهایی که من گفتم مهمتر است. این یک فهرستی است از آن چیزهایی که متن تمدن را تشکیل می‌دهد. قضاوت درباره یک تمدن، مبتنی بر اینهاست. نمی‌شود یک تمدن را به صرف اینکه ماشین دارد، صنعت دارد، ثروت دارد، قضاوت کرد و تحسین کرد درحالی که در داخل آن، این مشکلات فراوان، سراسر جامعه و زندگی مردم را فرا گرفته. اصل اینهاست، آنها ابزاری است برای اینکه این بخش تأمین شود تا مردم احساس آسایش کنند، با امید زندگی کنند، با امنیت زندگی کنند، پیش بروند، حرکت کنند، تعالی انسانی مطلوب پیدا کنند. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳)

دستیابی به خصلت‌های والای انسانی نیز نتیجه اتخاذ سبک زندگی اسلامی است. در تأیید این نظر می‌توان به بخشی از بیانات رهبر انقلاب اشاره کرد:

این سند تحول باید ما را به سمت هدف‌های اسلامی حرکت دهد، باید جامعه را به سبک زندگی حقیقتاً اسلامی پیش ببرد، باید بتواند در ما خصلت‌های والای انسانی را به وجود بیاورد. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در دیدار جمعی از فرهنگیان، ۱۳۹۲/۲/۱۸)

استقلال جامعه در گرو سبک زندگی اسلامی است. تقلید از بیگانه، نقطه مقابل استقلال به‌ویژه استقلال فرهنگی است. رهبر معظم انقلاب علت بسیاری از طلاق‌ها را بی‌ملاحظگی

و عدم عقلانیت در زندگی می‌داند. در سایه عقلانیت، آسودگی و امنیت در زندگی حاصل می‌شود و بسیاری از مشکلات روحی، اخلاقی و معنوی در جامعه شکل نمی‌گیرد. تبعیت از داوری خرد و عقل انسانی که برگرفته از تعالیم الهی و سبک زندگی اسلامی است زمینه‌ساز تشکیل جامعه اسلامی و خانواده سالم می‌شود.

یکی از چیزهایی که **قرآن** و هدایت الهی به ما تعلیم داده است، تبعیت از داوری خرد و عقل انسانی است که این هم قرآنی است؛ یعنی پیروی از آنچه عقل سلیم به آن حکم کند و قضاوت عقل پشت سر آن باشد، این هم یک امر قرآنی است، این هم امر دینی است. اینها شد معیار. آنچه بندگان برگزیده خدا، معصومین علیهم‌السلام عندالله به ما یاد دادند، این می‌شود معیار؛ معیار اینهاست. اینکه حالا مردم کشورهای غربی، مردم مادی، مردم فلان بخش از دنیا، در رفتارشان، در اعمالشان، در مسائل زندگی‌شان، در ارتباطاتشان، در تشکیل خانواده، این جور عمل می‌کنند، ما هم باید این جور عمل کنیم، این خطاست. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در محفل انس با **قرآن**، ۱۳۹۲/۴/۱۹)

سبک زندگی اسلامی، امکان حفظ ثروت‌های علمی، فکری و مادی جامعه را فراهم می‌کند.

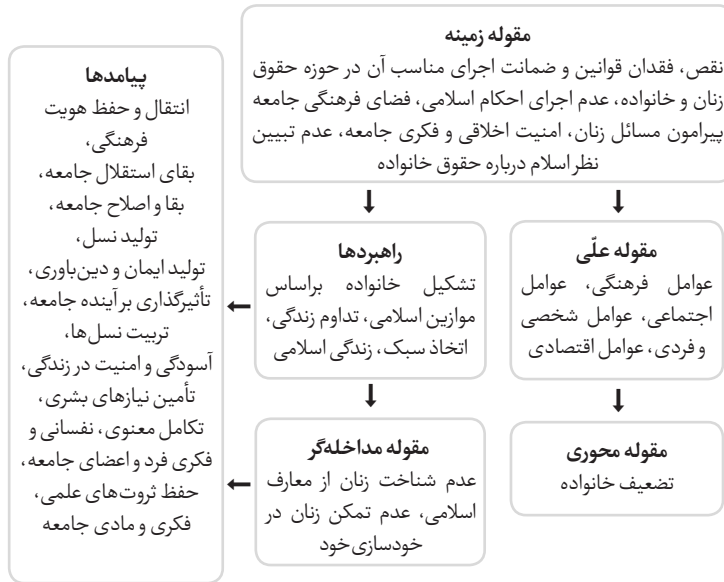
در نهضت‌های بیداری اسلامی باید تجربه تلخ و دهشتناک تبعیت از غرب در سیاست و اخلاق و رفتار و سبک زندگی، مورد توجه دائم باشد. کشورهای مسلمان در بیش از یک قرن تبعیت از فرهنگ و سیاست دولت‌های مستکبر، به آفات مهلکی همچون وابستگی و ذلت سیاسی، فلاکت و فقر اقتصادی، سقوط فضیلت و اخلاق، عقب‌ماندگی خجلت‌آور علمی دچار شدند. (بیانات مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در اجلاس جهانی علما و بیداری اسلامی، ۱۳۹۲/۲/۹)

جدول ۸

مقوله پیامدهای پژوهش

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
بaldنگی نسل‌ها، رشد نسل‌ها، نسل رشید	تربیت اجتماعی	تربیت نسل‌ها
آموزش احکام اسلامی، ایجاد کمال، پرورش انسان والا	تربیت انسانی	

شکل ۱. مدل پارادایمی عوامل تضعیف خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری^{مدظله العالی}

۴-۲. روایت نظری عوامل تضعیف‌کننده خانواده

خانواده از منظر مقام معظم رهبری^{مدظله العالی}، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا محل پرورش و رشد انسان‌ها و در نتیجه تکامل جامعه است. بنابراین، تضعیف یا از بین رفتن آن نباید رخ دهد. تضعیف خانواده ابعاد و اشکال مختلفی دارد. از منظر ایشان، افزایش نرخ طلاق، تجرد، کاهش نرخ ازدواج، تک‌همسری، روابط زوجین خارج از چارچوب ازدواج با عناوینی چون هم‌خانگی، هم‌زیستی، ازدواج سفید، فرزندآوری نامشروع و غیره از مظاهر تضعیف خانواده در جوامع غربی و تاحدی در ایران است. ایشان در تبیین عوامل ضعف خانواده به دامنه گسترده‌ای از عوامل مانند عوامل فردی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی اشاره می‌کند که عامل فردی نقش مهمی در این زمینه دارد. به نظر ایشان تربیت نادرست فردی، مهارت‌های فرد را در داشتن زندگی اجتماعی و خانوادگی به حداقل می‌رساند و از فرد، انسانی ناسازگار می‌سازد. عوامل زمینه‌سازی چون نقص و فقدان قوانین و ضمانت اجرا، عدم اجرای احکام اسلامی، فضای فرهنگی جامعه پیرامون مسائل زنان، امنیت اخلاقی و فکری جامعه و عدم تبیین نظر اسلام درباره حقوق خانواده نیز در این مسیر مؤثر هستند و نقش شرایط علی را تقویت می‌کنند. به نظر می‌رسد اگر احکام اسلامی در جایگاه خود اجرا

شوند و در قوانین ملاحظه شوند و فرهنگ سازی براساس تبیین درست و شایسته نظر اسلام درباره حقوق خانواده صورت گیرد، هر فرد با کسب فضائل اخلاقی می تواند مهارت های درست زندگی را در بستر مناسبی بیاموزد، در فضایی اخلاقی و شایسته زندگی کند و آنچه را آموخته است، حفظ کند. محیط سالم، تضمین کننده سلامت اخلاقی فرد است و وجود آن برای هر جامعه ضروری است. بدین دلیل اسلام بر لزوم تشکیل حکومت اسلامی تأکید دارد و محیط مناسب را برای حیات فردی و اجتماعی ضروری می داند.

عدم شناخت زنان از معارف اسلامی و عدم تمکن آنها در خودسازی خود، از جمله عوامل مداخله گر هستند که بیشتر تمرکز مباحث آن بر محور زنان است؛ زیرا از دیدگاه اسلامی اساس و بن مایه هر خانواده، زن است. خداوند بزرگ در وجود زن، توانی قرار داده است که محور خانواده و درپی آن، محور جامعه باشد. بنابراین، پرورش زنان و توانمندسازی آنها در عرصه زندگی می تواند حیات اجتماعی را تضمین کند و عدم توانمندی زن در عرصه مدیریت خانواده می تواند زمینه تضعیف و اضمحلال خانواده و جامعه را در پی داشته باشد، اما آنچه خانواده را از این وضعیت نجات می دهد راهبردهای تشکیل خانواده براساس موازین اسلامی، تداوم زندگی و سبک زندگی اسلامی است که در سه سطح اجتماعی، خانوادگی و فردی، پیامدهایی دارد. این راهبردها برای جوامع، پیامدهایی چون انتقال و حفظ هویت فرهنگی، بقای استقلال جامعه، بقا و اصلاح جامعه، تولید نسل، تأثیرگذاری بر آینده جامعه، تکامل معنوی، نفسانی و فکری اعضای جامعه و حفظ ثروت های علمی، فکری و مادی جامعه و برای خانواده پیامدهایی مانند تولید ایمان و دین باوری، آسودگی و امنیت در زندگی و برای فرد، پیامد تأمین نیازهای او را دارد.

۵. بحث و نتیجه گیری

در بسیاری از تحقیقات، تنها به بخشی از عوامل تضعیف کننده بنیان خانواده اشاره شده است. برای مثال نتایج فراتحلیل مطالعات خانواده درباره عوامل فرساینده خانواده ایرانی تنها ۴۲ عامل را به عنوان عوامل فرساینده معرفی می کند که به سه گروه فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم می شوند. این درحالی است که در بیانات رهبرانقلاب^{مدظله العالی} عوامل بی شماری در تضعیف خانواده مؤثر شناخته شده اند مانند عوامل فرهنگی، اجتماعی،

فردی و اقتصادی. این فراتحلیل، محیط نامساعد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، فقدان امکانات، تسهیلات و خلأهای قانونی را از علل فرساینده می‌داند که با نتایج مقاله حاضر همسو است. در مقاله مطالعه کیفی تجارب مردان و زنان طلاق‌گرفته از عوامل فرهنگی زمینه‌ساز طلاق، عدم پابندی افراد و خانواده به ارزش‌های مذهبی و اخلاقی یکی از عوامل زمینه‌ساز طلاق معرفی می‌شود. در بیانات رهبر معظم ^{مدظله العالی} نیز عدم اجرای احکام اسلامی از عوامل زمینه‌ساز تضعیف خانواده است. به نظر می‌رسد که نتایج مقاله حاضر با توجه به تمرکز بر بیانات رهبرانقلاب ^{مدظله العالی}، جامعیت بیشتری در شناسایی عوامل تضعیف‌کننده خانواده دارد چون توانسته است راهبردهایی را نیز بیان کند.

جامعه‌شناسان نیز عوامل مؤثر بر تضعیف خانواده را از دیدگاه‌های مختلف بررسی کرده‌اند. هرچند نظریه شبکه بر روابط زوجین و شبکه خویشاوندی تأکید دارد، اما مقام معظم رهبری ^{مدظله العالی} بیشتر بر این باور است که فقط وجود شبکه یا وابستگی زوجین به این شبکه، سبب آسیب به خانواده نمی‌شود بلکه نوع روابط حاکم و دخالت بیش از اندازه اطرافیان به خانواده آسیب وارد می‌کند؛ یعنی شبکه خویشاوندی سالم می‌تواند به انسجام خانواده کمک کند، اما شبکه خویشاوندی ناسالم می‌تواند روابط زوجین را تحت تأثیر منفی قرار دهد. نظریه مبادله مبتنی بر سودانگاری فلسفی است و روابط میان افراد را براساس منفعت - ضرر توجیه می‌کند. این نظریه نیز از منظر رهبرانقلاب ^{مدظله العالی} مردود است؛ زیرا در بسیاری از مشکلات، راهکار ایشان ساختن زوجین با هم است. در نظریه همسان‌همسری تأکید بر ویژگی‌های ظاهری مانند طبقه، اشتغال و تحصیلات شده است، اما از دیدگاه اسلامی و مقام معظم رهبری ^{مدظله العالی}، یگانه‌ویژگی که باید میان زوجین یکسان باشد، تقوی و ایمان است که می‌تواند تمام ویژگی‌های فوق را کنار زده و زوجین را هرچند با تفاوت‌های بسیار، برای سال‌های متمادی کنار هم نگه دارد.

از دیدگاه رهبر معظم انقلاب ^{مدظله العالی}، عوامل متعددی موجب تضعیف خانواده می‌شود که با طبقه‌بندی آنها به عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و فردی می‌توان دریافت که از منظر ایشان، مهمترین عامل فروپاشی خانواده، عوامل فردی است. راهکارهای مورد نظر ایشان شامل تشکیل خانواده براساس موازین اسلامی، تداوم زندگی و سبک زندگی اسلامی

هستند. براساس راهکارهای ارائه شده در مدل پارادایمی، پیامدهایی مانند انتقال و حفظ هویت فرهنگی، بقای استقلال جامعه، بقا و اصلاح جامعه، تولید نسل، تولید ایمان و دین باوری، تأثیرگذاری بر آینده جامعه، تربیت انسان، آسودگی و امنیت در زندگی، تأمین نیازهای بشری، تکامل معنوی، نفسانی و فکری فرد و اعضای جامعه و حفظ ثروت‌های علمی، فکری و مادی جامعه برای راهکارهای مذکور قابل پیش بینی است. مقوله مداخله‌گر شامل عدم شناخت زنان از معارف اسلامی و عدم تمکن زنان در خودسازی خود و مقوله زمینه شامل نقص، فقدان قوانین و ضمانت اجرای مناسب آن در حوزه حقوق خانواده، عدم اجرای احکام اسلامی، فضای فرهنگی جامعه درباره مسائل زنان، امنیت اخلاقی و فکری جامعه و عدم تبیین نظر اسلام درباره حقوق خانواده است.

برای تقویت جایگاه خانواده در ایران، سیاست‌گذاری ضروری است. مقام معظم رهبری مدظله‌العالی، سیاست‌های کلی نظام را درباره خانواده در تاریخ ۱۳/۰۶/۱۳۹۵ اعلام کرد. ابزارهای مختلفی برای تحقق این سیاست‌ها لازم است که ابعاد حقوقی یا فرهنگی دارند. با توجه به آموزه‌های دینی درباره خانواده، ابزار سیاستی نخست، فرهنگ‌سازی است. با توجه به آموزه‌های اخلاقی یا به عبارتی فقه اخلاق در حوزه خانواده، مهمترین ابزار سیاستی در مدیریت این عرصه، فرهنگ‌سازی و پرداختن به مباحث اخلاقی و اشاعه دستورات اخلاقی است. تعداد بسیار زیاد پرونده‌های خانواده در دادگاه‌ها نشان می‌دهد که مهارت‌های مناسب و کافی برای زندگی مشترک در افراد وجود ندارد. بنابراین، با توجه به آموزه‌های اسلامی باید برنامه‌های مناسب در این زمینه تدوین شود که آموزش مهارت‌های زندگی اسلامی در مراحل مختلف از کودکی تا پس از ازدواج و حتی پس از طلاق در اولویت قرار گیرد.

توجه به بسته‌های فرهنگی با موضوع تعالیم اسلامی درباره خانواده و گسترش آن در جامعه، شرایطی را فراهم می‌کند که افراد بتوانند وظایف خود را در قالب نقش‌ها انجام دهند و به سادگی نیز حقوق خود را بگیرند. آگاهی بخشی، مقدمه ضروری و مهم برای انجام تکالیف و استیفای حقوق افراد است. بنابراین، باید به اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی در حوزه تعالیم اسلامی در خانواده توجه ویژه داشت.

ابزار سیاستی دوم، قوانین و مقررات است. با وجود آنکه فقه اسلامی احکام مدون و مناسب در زمینه خانواده (نکاح و طلاق) و احکام کودکان است، اما قوانین جمهوری اسلامی ایران در این زمینه چندان جامع و کارآمد نیست. با توجه به پویایی فقه شیعه، ابعاد نوینی که در مسائل خانواده مطرح شده است، می‌تواند به مکتوبات ارزشمند و کهن فقه اضافه شود. بنابراین بیان شد، تصویب قوانین جدید و تجمیع قوانین کنونی در حوزه خانواده و پیشنهاد تدوین قانونی جامع در این زمینه ضروری است. توجه به منویات مقام معظم رهبری^{مدظله العالی} در سیاست‌های کلی نظام در موضوع خانواده برای تصویب قوانین کارآمد در این موضوع لازم است. در این قانون جامع باید خانواده به عنوان یک واحد در نظر گرفته شود و در عین حال هر یک از اعضای خانواده نیز باید به صورت مستقیم مدنظر قرار گیرند. بر همین اساس این قانون باید شامل فصول زیر باشد:

- حقوق و تکالیف متقابل خانواده و دولت؛
- حقوق و تکالیف متقابل اعضای خانواده؛
- حقوق و تکالیف زوج (نسبت به زوجه، نسبت به فرزند)؛
- حقوق و تکالیف زوجه (نسبت به زوج، نسبت به فرزند)؛
- حقوق و تکالیف کودک (نسبت به پدر، نسبت به مادر).

نکته قابل توجه آن است که در این موارد توجه به مسائل نوپدید هم مهم است؛ زیرا حقوق و تکالیف اعضای خانواده در قالب این مسائل نیز تغییرات و ابهاماتی دارد که باید به آنها پرداخت. لحاظ تمام مسائل مرتبط به خانواده در این قانون جامع سبب کاهش عدم تناسب و نقص آنها می‌شود. همچنین تفکیک قانون خانواده از قانون مدنی و تمرکز آن در ذیل یک قانون جامع می‌تواند زمینه اصلاح هرچه بهتر آن را فراهم کند؛ زیرا تغییر قوانین به ویژه قانون مدنی هر چند ضروری است، اما تبعات منفی خاص خود را نیز دارد.

در بخش پیشنهادها راهبردی و اجرایی لازم است که پیش از تدوین برنامه مناسب، کارگروه یا کمیته‌ای متشکل از نمایندگان قوای سه‌گانه، شورای عالی انقلاب فرهنگی و کلیه دستگاه‌های ذی‌ربط تشکیل شده و وظایف آن نیز در دو حوزه تدوین و اصلاح قوانین و فعالیت‌های فرهنگی تعیین شود، سپس در گام دوم باید نسبت به تهیه و تدوین

برنامه پیشنهادی باتوجه به اسناد بالادستی در حوزه خانواده اقدام کرد. در تهیه برنامه پیشنهادی باید به نکته ذیل توجه شود:

- تهیه سند چشم انداز از فعالیت های این کارگروه در یک دوره ۴ یا ۸ ساله؛
  - شناسایی نقاط ضعف و قوت فعالیت های صورت گرفته پیشین در حوزه خانواده و بیان یک جمع بندی از این فعالیت ها؛
  - شناسایی فرصت ها و تهدیدهای موجود در حوزه خانواده؛
  - معرفی اهداف کمی و کیفی برنامه پیشنهادی؛
  - تعریف شاخص های عملکرد کلیدی برای دستیابی به اهداف کمی و کیفی مندرج در برنامه راهبردی؛
  - تعیین راهکارهای اجرایی برای دستیابی به اهداف مندرج در برنامه؛
  - تعیین ساختار اجرایی برنامه، وظایف و مسئولیت حوزه ها و واحدهای مختلف نهادها و قوای سه گانه برای تحقق برنامه و دستیابی به اهداف کمی و کیفی آن در قالب احکام اجرایی برنامه و ابلاغ برنامه مصوب به حوزه های مختلف؛
  - ملاحظه و تأمین بودجه مناسب برای اجرای برنامه پیشنهادی؛
  - پایش سالانه عملکرد کارگروه در حوزه های مختلف.
- نکته مهم درباره کارگروه ویژه آن است که این کارگروه برای اجرایی کردن مصوبات خود نیازمند کارگروه های دیگر در سطح میانی و خرد است که پیشنهاد می شود کارگروه میانی آن در هر استان و در استانداری ها تشکیل شود. کارگروه های خرد نیز می تواند در دانشگاه های مادر یا مرجع هر استان باشد تا با نیل به تحقق دانشگاه های نسل سوم، مشارکت اعضای هیأت علمی نیز در حل مسائل کشور به ویژه در حوزه خانواده و زنان محقق شود. بهره بردن از سازمان های مردم نهاد به ویژه مساجد نیز می تواند به عنوان بازوی اجرایی در گسترش فعالیت های فرهنگی در حوزه خانواده مؤثر باشد.

فهرست منابع

۱. استراوس، ا. و ج. کربین (۱۳۹۶). *مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*. تهران: نشر نی.
۲. اسحاقی، محمد (۱۳۹۱). سنجش عوامل اجتماعی مؤثر بر درخواست طلاق زنان در شهر تهران. *نشریه زن در توسعه و سیاست*، ۱۰ (۳)، ۱۲۴-۹۷.
۳. بی، ازل (۱۳۸۷). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*. مترجم: فاضل، رضا. تهران: انتشارات سمت.
۴. پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری. <https://www.leader.ir/fa/archive>
۵. تقوی پور، محمدرضا، اسماعیلی، محسن، و صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۶). الگوی جامع خانواده تراز در اندیشه اسلامی. *نشریه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده*، ۳۸، ۱۱۹-۱۴۸.
۶. تقوی پور، محمدرضا، و صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۴). الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی مدظله العالی. *نشریه مطالعات راهبردی بسیج*، ۱۸ (۶۹)، ۵-۳۸.
۷. حاجیان مقدم، فاطمه (۱۳۹۳). فراتحلیل مطالعات خانواده در زمینه عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی. *نشریه پژوهش نامه زنان*، ۱۰ (۹۱)، ۱-۳۹.
۸. حسینی، فاطمه، رضاپور، محمد، و عصمت ساعتلو، مرضیه (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر افزایش میزان طلاق (مورد مطالعه: زوج‌های متارکه‌کرده شهرستان سرپل ذهاب استان کرمانشاه). *نشریه مددکاری اجتماعی*، ۴ (۲)، ۳۳-۴۱.
۹. ریاحی دهکردی، پروانه (۱۳۹۷). شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی و دینی مؤثر بر تضعیف بنیان خانواده‌های شهر تهران. *نشریه علوم اجتماعی*، ۱۲ (۴۰)، ۲۴۸-۲۲۱.
۱۰. ساروخانی، باقر (۱۳۸۵). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده*. تهران: انتشارات سروش.
۱۱. سالدانا، جانی (۱۳۹۵). راهنمای کدگذاری برای پژوهشگران کیفی. مترجم: گیویان، عبدالله. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۲. صداقت، کامران، و اسدیان، عقیل (۱۳۹۳). تبیین جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی مؤثر بر طلاق (مطالعه موردی: شهرستان قائم شهر). *نشریه جامعه‌شناسی کاربردی*، ۵۴ (۲)، ۹۷-۱۱۶.
۱۳. کفاشی، مجید، و سرآبادانی، سمیه (۱۳۹۳). عوامل اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر طلاق عاطفی دو گروه زنان متأهل خانه‌دار و شاغل شهر قم. *نشریه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۳ (۵)، ۱۲۵-۱۵۳.
۱۴. نوری، اعظم (۱۳۸۹). عوامل تضعیف استحکام خانواده. *نشریه پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده*، ۶، ۸۷-۱۱۴.
15. Bohm, A. (2004). *Theoretical Coding: Text Analysis in Grounded Theory*. In: *U. Flick, E. Kardorff and I. Steinke, eds. A Companion to Qualitative Research*. London: Sage publications.
16. Corbin, J., & Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, (13)1, 3- 21.
17. Jones, M., & Alony, I. (2011). Guiding the use of Grounded Theory in Doctoral studies- an example from the Australian film industry. *International Journal of Doctoral Studies*, 6, 95- 114.
18. Lawrence, J., & Tar, U. (2013). The use of Grounded Theory Technique as a Practical Tool for Qualitative Data Collection and Analysis. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 11 (1), 29- 40.